

Cultuurhistorische Waardering

**Vergraven Genderensche Uiterwaard [GTM_233_R]
KRW-ZN DP-2 Wp-5.1.8
Rijkswaterstaat**

9 september 2022 - Public

Contactpersoon

ARCADIS

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding van het onderzoek	4
1.2	Plangebied en onderzoeksgebied	4
1.3	Huidige en toekomstige situatie plangebied	5
1.4	Doelstelling en onderzoeksvragen	7
1.5	Werkwijze	7
1.5.1	De zes pijlers van cultureel erfgoed	7
1.5.2	Methodiek erfgoed inventarisatie	9
1.5.3	Methodiek erfgoed waardering	10
1.6	Juridisch- en beleidskader	12
1.6.1	Verdrag van Malta (1992)	12
1.6.2	Erfgoedwet (2016) en Monumentenwet (1988)	12
1.6.3	Verordening Ruimte Noord-Brabant 2014 (geconsolideerde versie januari 2019)	12
1.6.4	Erfgoedbeleid gemeente Altena	13
2	Gebiedsanalyse	15
2.1.1	Het landschap	15
2.1.2	Historische ontwikkeling	18
3	Cultuurhistorische waardenkaarten	22
4	Erfgoedinventarisatie	24
5	Erfgoed waardering	29
6	Conclusie	34
	Bronnen	36
	Colofon	37

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

In opdracht van Rijkswaterstaat heeft Arcadis Nederland B.V. in 2019 een archeologisch en cultuurhistorisch bureauonderzoek uitgevoerd voor zoekgebied Vergraven Genderensche Uiterwaard [GTM_233_R], gemeente Altena, gelegen in de provincie Noord-Brabant. Het bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van het programma Kaderrichtlijn Water – Zuid-Nederland (hierna KRW-ZN genoemd). Bij de uitvoering van de voorgenomen ontwikkelingen zullen erfgoedwaarden worden verstoord. Dit is gebleken uit het eerder uitgevoerde archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek van Arcadis uit 2019 (De Jong en Van Oosterhout). Om beter inzicht in de waarden van de cultuurhistorische elementen in het gebied te verkrijgen is geadviseerd een verdiepende erfgoed inventarisatie en waardering uit te voeren. De resultaten daarvan dienen input te bieden voor het maken van betere beslissingen omtrent het ontwerp, de ingrepen en het behoud van de aanwezige cultuurhistorische waarden. Voorliggend rapport betreft de uitwerking van dat onderzoek.

Kaderrichtlijn Water: Europese afspraken om de waterkwaliteit te verbeteren

Schoon oppervlaktewater is een essentiële randvoorwaarde voor planten en dieren om te kunnen leven. Bovendien biedt het voor de mens een aantrekkelijke leefomgeving. Daartoe hebben de lidstaten van de Europese Unie in 2000 de Kaderrichtlijn Water (KRW) vastgesteld. Doel van de KRW is dat al het water in Europa in 2027 schoon en gezond is.

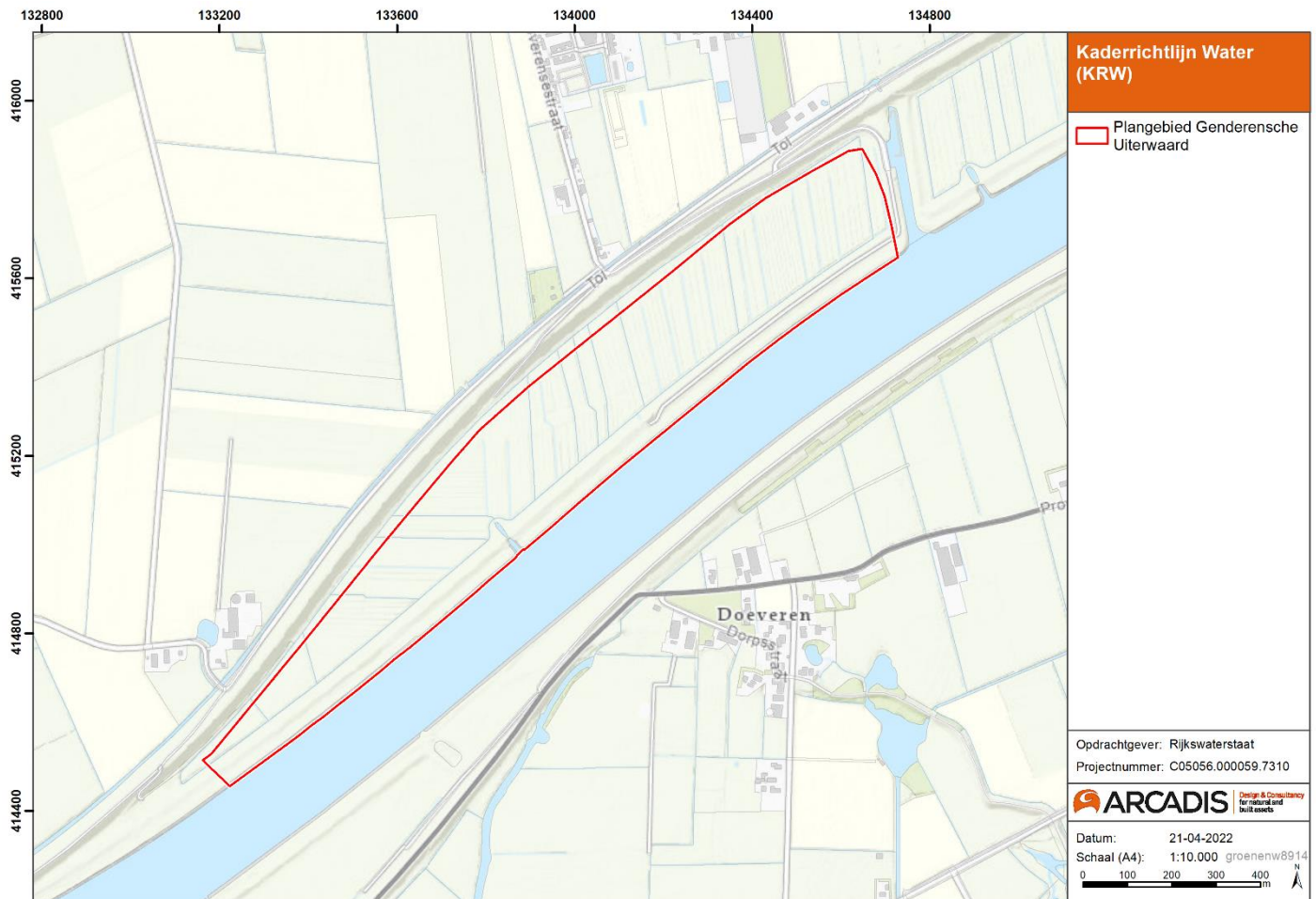
De KRW-richtlijn bepaalt dat de wateren een goed leefgebied moeten vormen voor de planten en dieren die er van nature thuishoren. De KRW-opgave is het verbeteren van de chemische en ecologische kwaliteit van grond- en oppervlaktewater. Dit geldt voor al het water in Nederland, waarbij Rijkswaterstaat verantwoordelijk is voor het verbeteren van de kwaliteit van het water in de grote rivieren. De KRW kent drie uitvoeringsperioden: 2009-2015; 2016-2021 en 2022-2027. Uiterlijk in 2027 moeten de doelen voor schoon en gezond water zijn gehaald of moeten op zijn minst alle maatregelen zijn genomen om dit mogelijk te maken. Bij het niet halen van de KRW-doelen kan het Europese Hof van Justitie boetes opleggen.

KRW in Nederland

In Nederland is de minister van Infrastructuur en Waterstaat verantwoordelijk voor de uitvoering van de KRW. Om de KRW-doelstellingen te behalen werkt de minister nauw samen met andere overheden, zoals provincies, waterschappen en gemeenten. Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor het verbeteren van de kwaliteit van het water in de grote rivieren, waaronder ook de Maas. Om de ecologische kwaliteit van het water in de Maas te verbeteren heeft Rijkswaterstaat het programma KRW Zuid-Nederland (KRW-ZN) opgezet. Het programma KRW-ZN bestaat uit verschillende typen maatregelen: herinrichting van oevers, uiterwaarden en beekmondingen. Hiermee kunnen verdwenen leefgebieden van waterplanten en -dieren in en langs de Maas weer zoveel mogelijk worden teruggebracht. De maatregel Vergraven Genderensche Uiterwaard betreft de realisatie van geïsoleerde kwelgeulen, maaiveldverlagingen en moerassen.

1.2 Plangebied en onderzoeksgebied

Het plangebied is gelegen aan de westelijke oever van de Maas (Figuur 1). Het plangebied wordt binnen het programma KRW-ZN als zoekgebied aangeduid. Echter om een consistente terminologie met het bureauonderzoek archeologie aan te houden wordt in dit rapport de term plangebied gehanteerd.

Figuur 1. Het plangebied op de huidige topografische kaart.

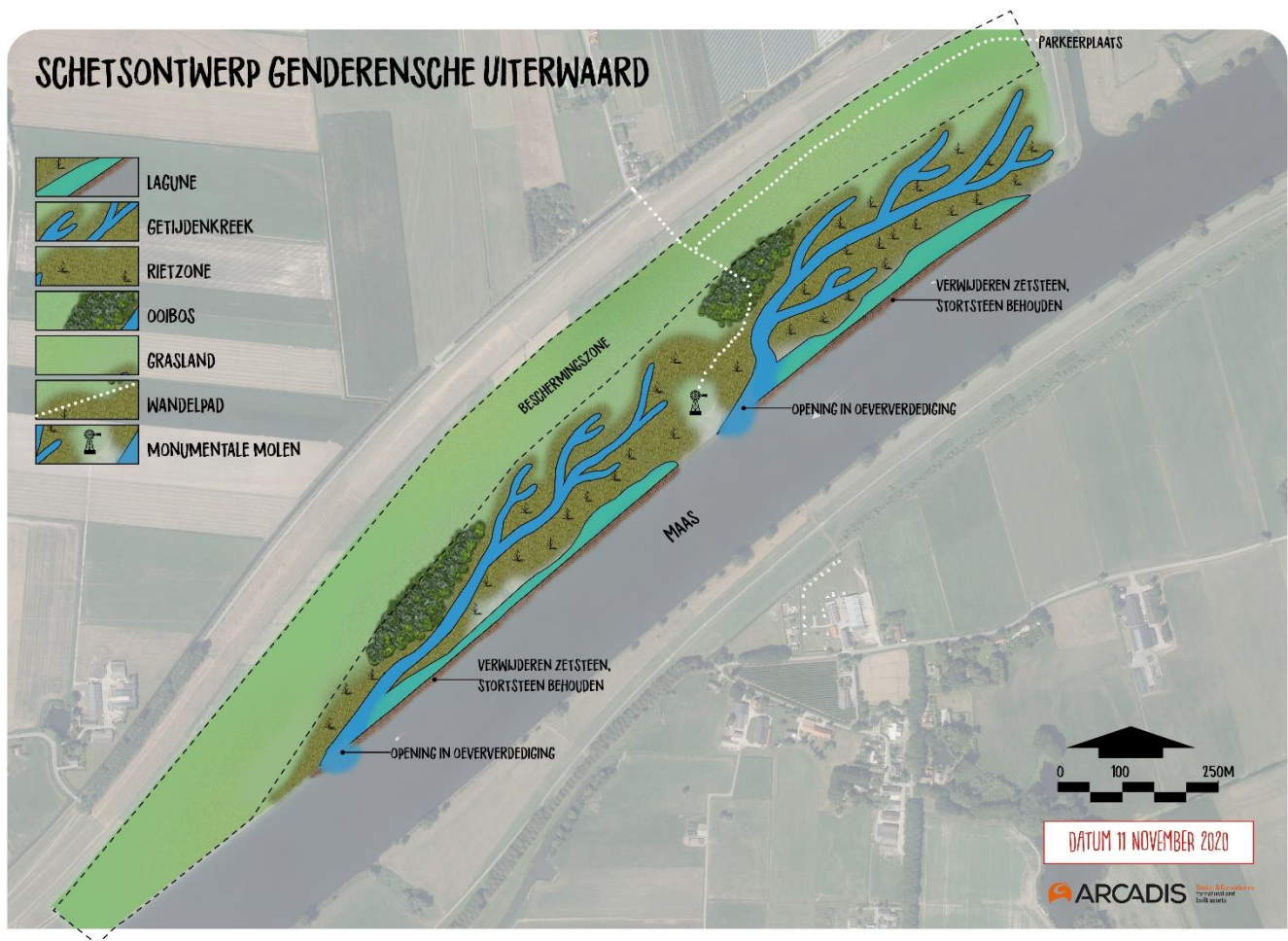
1.3 Huidige en toekomstige situatie plangebied

De Genderensche Uiterwaard ligt langs de Bergsche Maas ten zuiden van het dorp Genderen, in de provincie Noord-Brabant. De huidige uiterwaard bij Genderen bestaat uit kavels met sloten omgeven door een zomer- en winterdijk. De kavels zijn in gebruik als weide (Figuur 2). Achter de winterdijk ligt een weg, genaamd Tol, met aan weerszijden bomen. Deze weg loopt door langs het oosten van het plangebied en eindigt bij een kleine haven.

Het schetsontwerp geeft aan dat de maatregel bestaat uit het realiseren van getijdenatuur met mogelijk getijdekreeken (Arcadis 2020; Figuur 3). In verband met de beschermingszone en om risico's op de binnendijkse effecten op het watersysteem te minimaliseren is als uitgangspunt gehanteerd dat de eerste 75 m uit de teen van de dijk niet wordt vergraven. Gemiddeld is het ontgravingsvlak 220 m breedte bij 2000 m lengte, dus circa 44 hectare. De gemiddelde ontgravingsdiepte van het vlak bedraagt circa 0,5 m, op deze locaties worden rietzones en oobossen aangelegd. Waar de kreeken worden gegraven is deze ontgraving 1 meter diep. Tot slot wordt een pad aangelegd naar de molen in het centrale gedeelte van het plangebied.

Figuur 2. Het plangebied op de luchtfoto 2019.

Figuur 3. Schetsontwerp Vergraven Genderensche Uiterwaard, bron: Arcadis, geoptimaliseerd.

1.4 Doelstelling en onderzoeksvragen

De resultaten van deze erfgoed inventarisatie en waardering dienen als input voor het ontwerp van de Genderensche Uiterwaard. Daarbij worden kansen en risico's voor cultuurhistorische waarde in kaart gebracht zodat aanbevelingen kunnen worden gedaan met betrekking tot de omgang met cultuurhistorie in de planvorming en uitvoering.

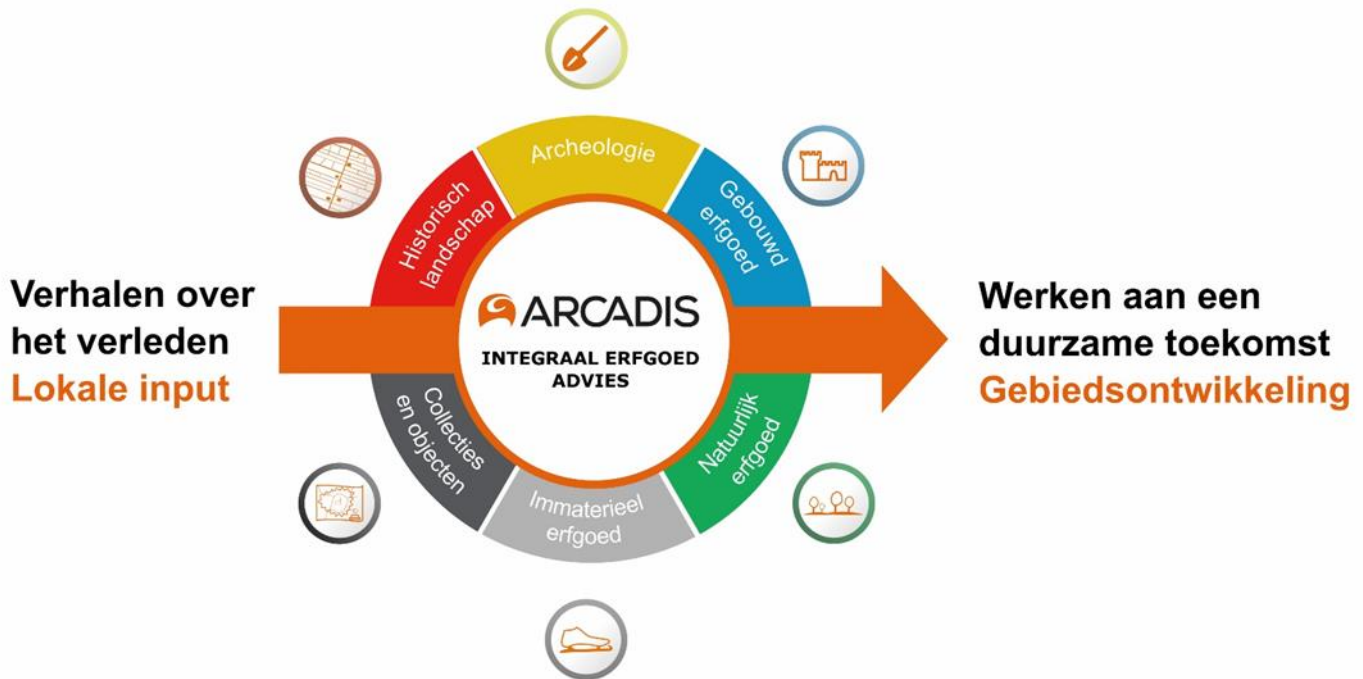
Er worden een aantal onderzoeksvragen opgesteld om sturing te geven aan deze aanbevelingen. De volgende onderzoeksvragen worden gesteld:

1. Welke erfgoedelementen vormen de kenmerkende, identiteitsbepalende waarden in het plangebied?
2. Wat is de waarde van de cultuurhistorische elementen in de Genderensche Uiterwaard?
3. Waar liggen de kansen en risico's voor erfgoed binnen het plangebied? En welke aanbevelingen worden gedaan voor behoud?

1.5 Werkwijze

1.5.1 De zes pijlers van cultureel erfgoed

In het bureauonderzoek archeologie en cultuurhistorie Genderensche Uiterwaard is een inventarisatie van cultuurhistorische elementen opgesteld aan de hand van de zes pijlers van erfgoed (Figuur 4). Binnen deze methode wordt erfgoed onderverdeeld in zes pijlers: archeologie, historische gebouwen, historisch landschap, natuurlijk erfgoed, objecten & collecties en immaterieel erfgoed. Deze aspecten vertonen een grote verbondenheid en onderlinge samenhang. Het zorgt ervoor dat er een gedegen inventarisatie beschikbaar is en dat er een integrale erfgoedwaardering kan worden uitgevoerd.

Figuur 4 De zes pijlers van erfgoed (Arcadis).

Erfgoed vormt een basis voor de planvorming, het omgevingsproces, het ontwerp en de uitvoering. Het biedt kennis, inspiratie en handvatten voor het formuleren van risico's en kansen. De pijlers zullen niet allemaal van even groot belang zijn in ieder project en met onze werkwijze hebben we dat vroeg in het proces in beeld. Hierdoor kunnen kansen en risico's worden meegenomen en vindt zorgvuldige besluitvorming plaats.

Zes pijlers

Bij de pijler historisch landschap worden de elementen die behoren tot de historische geografie beschreven. Dit zijn cultuurhistorische punten, lijnen en vlakken, zoals cultuurhistorische landschappen, historisch groen, historische paden, sloten, dijken, beplantingen etc. als ook historische zichtlijnen en historische wegen-, verkavelings- en beplantingspatronen etc.

Het gebouwde erfgoed bestaat uit de elementen die behoren tot de historische (steden)bouwkunde. Hieronder vallen beschermde stads- en dorpsgezichten, Rijksmonumenten, en waardevolle bouwkundige objecten (molens, boerderijen, sluizen, etc.) en ensembles (erven, dorpen, linten, landgoederen, etc.).

Onder de pijler objecten en collecties valt onder andere roerend erfgoed zoals museumcollecties. Kunstwerken zoals standbeelden in de publieke ruimte behoren hier ook bij.

Tot het natuurlijk erfgoed behoren elementen in het landschap die door natuurlijke processen zijn gecreëerd. Ze vormen bijzondere elementen in het landschap zoals bijvoorbeeld een steilrand of een stuwwal. Ook aardkundige waarden vallen onder deze pijler.

Immaterieel erfgoed omvat sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, uitdrukkingen, bijzondere kennis of vaardigheden. Het betreft levend erfgoed, dat wordt overgedragen van generatie op generatie, belangrijk is voor een gemeenschappelijke identiteit en zo een belangrijke verbinding maakt met de geschiedenis van een plek en de huidige bewoners.

Dit onderzoek focust zich op zichtbare cultuurhistorische elementen, waartoe de pijlers gebouwd erfgoed, natuurlijk erfgoed en historisch landschap behoren. De pijler archeologie wordt meegenomen indien er archeologische

elementen voorkomen die nog zichtbaar zijn in het landschap, zoals enkeerdgronden of archeologische terreinen die staan aangeduid op cultuurhistorische inventarisatiekaarten.

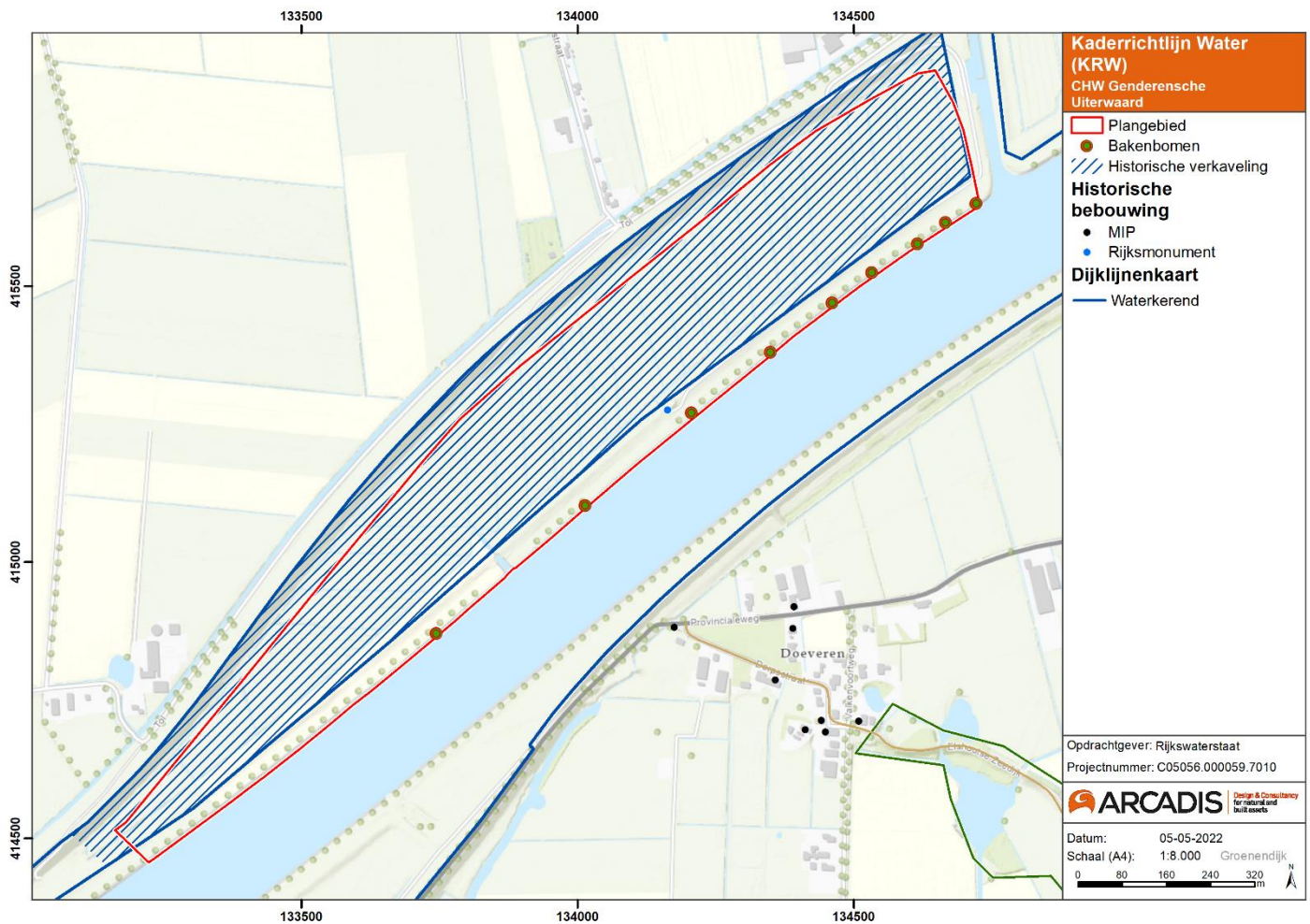
1.5.2 Methodiek erfgoed inventarisatie

In deze verdiepende erfgoed inventarisatie en waardering wordt voortgeborduurd op het bureauonderzoek archeologie en cultuurhistorie Genderensche Uiterwaard. In het bureauonderzoek zijn aan de hand van de zes pijlers de relevante identiteitsbepalende cultuurhistorische patronen en elementen beschreven.

De inventarisatiekaart is het resultaat van de bureauonderzoek uit 2019 waarbij op basis van kaartmateriaal de aanwezige cultuurhistorische elementen en structuren in het plan- en onderzoeksgebied in kaart zijn gebracht. De inventarisatiekaart hiervan (vlak-, lijn- en puntelementen) is weergegeven in Tabel 2 en in de onderstaande tabel is het overzicht van elementen opgenomen.

Tabel 1. Inventarisatielijst van aanwezige cultuurhistorische elementen binnen de Genderensche Uiterwaard.

Element	Datering	Kenmerken
Vlakelementen		
Percelering/slagenlandschap	19 ^e eeuw of ouder	Oorspronkelijke verkaveling, enigszins intact gebleven na aanleg van de Bergsche Maas.
Lijnelementen		
Kade Bergsche Maas	Begin 20 ^e eeuw	Kade direct langs de Maas.
Puntelementen		
Bakenbomen (9 stuks)	20 ^e eeuw, jaren '50	Es of populier. Bakens voor begeleiding van het scheepvaartverkeer en om hoogwater aan te geven.
Schrikmolen	1917	Monumentale molen. Centrum plangebied.

Figuur 5. Cultuurhistorische inventarisatiekaart van de Genderensche Uiterwaard (o.b.v. de Jong en van Oosterhout 2019).

1.5.3 Methodiek erfgoed waardering

De geïnventariseerde elementen worden gewaardeerd met behulp van een integrale erfgoedwaarderingmethodiek, gebaseerd op de Handreiking Cultuurhistorie in MER en MKBA (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Projectbureau Belvédère, 2008). In de erfgoedwaardering gaan we uit van een aantal kwaliteiten, namelijk de beleefde kwaliteit (valt er iets aan te beleven?), de fysieke kwaliteit (verkeert het in goede staat?) en de inhoudelijke kwaliteit (wat vertelt het over het verleden?). Voor elke kwaliteit wordt een score op de schaal 1 tot 3 toegekend (1=indifferent, 2=positief, 3=hoog).

De mate van aan- of afwezigheid van deze kwaliteiten wordt bepaald aan de hand van een aantal criteria (Tabel 2). Een indifferente waarde houdt in dat het element een erfgoedwaarde bezit, maar dat het element van minder belang is voor de structuur en/of betekenis van het gebied. Elementen met een positieve waarde zijn elementen die van belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied. Elementen met een hoge waarde zijn van essentieel belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied. De scores zeggen iets over welke kwaliteiten het element wel en niet bezit en waar kansen liggen voor benutting, versterking of verbetering.

Tabel 2. Beoordelingssystematiek Cultuurhistorische Waardering.

Kwaliteit	Criterium	Beschrijving
1. Beleefde kwaliteit <i>Valt er iets aan te beleven?</i>	Zichtbaarheid	Herkenbaarheid, zichtbaarheid of diversiteit aan elementen en patronen. De openheid en dichtheid van het landschap in verhouding tot de historische situatie. Zichtrelaties tussen elementen en de zichtbare samenhang tussen de onderdelen binnen het element. Mate van esthetiek en monumentaalheid.
	Herinnerbaarheid	Ouderdom, symboliek en verbondenheid met historische gebeurtenissen, lokale geschiedenissen, verhalen of met prominente gebruikers, bewoners, ontwerpers, opdrachtgevers, etc. Tevens valt onder herinnerbaarheid de mate waarin een element een uitdrukking is van een bijzondere innovatiewaarde die in verband staat met een historische gebeurtenis.
	Gebruikswaarde	Mate waarin het element nog een functie vervult in de huidige maatschappij, vanuit recreatief, toeristisch, sociaal of economisch oogpunt. Bijvoorbeeld associatie met bijzondere beleving, toeristische trekpleister, etc.
2. Fysieke kwaliteit <i>Verkeert het in goede staat?</i>	Gaafheid	Mate waarin het element authentiek, intact of compleet is. Als het object nog zijn oorspronkelijke functie heeft, de ensemblewaarden niet verstoord zijn of de omgeving vanuit structureel en visueel oogpunt gaaf is (herkenbaarheid), draagt dat bij aan een positieve waardering.
	Conservering	Fysieke bouw of bouwkundige staat. Mate waarin elementen in evenwicht verkeren met de omgeving.
3. Inhoudelijke kwaliteit <i>Hoeveel vertelt het over het verleden?</i>	Zeldzaamheid	De mate waarin het element uitzonderlijk is of een unieke verschijningsvorm heeft. Een element kan zeldzaam zijn als deze van uitzonderlijk belang voor het gebied en als er weinig of geen vergelijkbare elementen, patronen of types zijn.
	Informatiewaarde	Betekenis voor de wetenschap en informatiewaarde voor het gebied. Bevat elementen die bijdragen aan wetenschappelijk onderzoek of kennis van gebied. De mate waarin een element een uitdrukking is van een ontwikkeling.
	Ensemblewaarde	Mate van samenhang met (kwaliteiten van) andere elementen, mate waarin het onderdeel is van een groter geheel, of essentieel onderdeel is van een complex van elementen. Samenhang met de omgeving en betekenis van het object voor het aanzien van de omgeving.
	Representativiteit	Voorbeeldwaarde van een element. Mate waarin het element kenmerkend is voor een bepaalde stijl, type, periode en/of regio. Mate waarin het element kenmerkend is voor het ontstaan van het landschap.

1.6 Juridisch- en beleidskader

1.6.1 Verdrag van Malta (1992)

Op 16 januari 1992 is door de Raad van Europa het Europese verdrag van Malta - ook wel bekend als de Conventie van Malta of het Verdrag van Valletta - gesloten. Aanleiding was de toenemende druk op het archeologisch erfgoed in Europa, onder meer door ruimtelijke ontwikkelingen, waardoor bodemarchief ongezien verloren dreigde te gaan. Het verdrag beoogt het cultureel erfgoed dat zich in de bodem bevindt beter te beschermen. Grondslag van het verdrag is dat dit archeologische erfgoed integrale bescherming nodig heeft en krijgt. In het verdrag zijn drie uitgangspunten ten aanzien van de omgang met archeologie geïntroduceerd:

1. Het streven naar het behouden van archeologie in de bodem, het zogenaamde "behoud in situ" (artikel 4, tweede lid). Opgraven is het (gedocumenteerd) vernietigen van het bodemarchief en is in principe niet het eerste streven. De gedachte daarachter is dat er bodemarchief voor toekomstige generaties bewaard blijft.
2. Tijdig rekening houden in de ruimtelijke ordening met de mogelijkheid of aanwezigheid van archeologische waarden, zodat er nog ruimte is voor archeologievriendelijke alternatieven (artikel 5). Door vooraf onderzoek te laten doen naar de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden kan het bodemarchief beter beschermen worden en worden onzekerheden tijdens de bouw beperkt.
3. Elke lidstaat die het Verdrag van Malta ondertekent is verplicht maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat bij particuliere of openbare ontwikkelingsprojecten de kosten van de noodzakelijke archeologische maatregelen worden gedekt (artikel 6). In de Nederlandse wetgeving is dit vertaalt in het 'verstoorder betaalt'-principe (Wet op de archeologische monumentenzorg 2008). De ontwikkelaar is verantwoordelijk voor de kosten van het archeologisch onderzoek en de uitwerking van de resultaten. Dit principe is geïntroduceerd als een stimulans om locaties voor ruimtelijke ontwikkeling te zoeken waarbij de archeologische verwachtingswaarden minder hoog zijn.

1.6.2 Erfgoedwet (2016) en Monumentenwet (1988)

De Erfgoedwet harmoniseert de bestaande wet- en regelgeving omtrent roerend en onroerend erfgoed en vormt één integrale wet voor het beheer en behoud van cultureel erfgoed. Een belangrijke wijziging voor archeologie is dat in de Erfgoedwet de regels voor de archeologische monumentenzorg aan de orde komen. De omgang met archeologie in de fysieke leefomgeving wordt onderdeel van de Omgevingswet. Tot dat de Omgevingswet ingaat blijven de artikelen uit de Monumentenwet 1988 die niet terugkomen in de Erfgoedwet van kracht, waaronder regelingen omtrent omgevingsvergunningen en bestemmingsplannen:

1. Op grond van artikel 38a van de Monumentenwet 1988 en op grond van de Wet ruimtelijke ordening (artikel 3.1.6 Besluit ruimtelijke ordening), zijn gemeenten verplicht de belangen van de archeologische monumentenzorg in hun bestemmingsplannen te verankeren. De verankering vindt plaats door het toekennen van de bestemming of dubbelbestemming 'Waarde – Archeologie'. In een gemeentelijke verordening en in het bestemmingsplan worden regels opgenomen met betrekking tot het gebruik van de grond. Aan deze regels kan een omgevingsvergunningstelsel voor onder meer het gebruik van de grond en bodemwerkzaamheden worden gekoppeld.
2. Op grond van artikel 2.22, derde lid onder d, van de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht kunnen in het belang van de archeologische monumentenzorg, voorschriften aan de omgevingsvergunning worden verbonden. Deze voorschriften kunnen inhouden dat de aanvrager van een omgevingsvergunning een rapport overlegt, waarin de archeologische waarde wordt vastgesteld van het terrein dat volgens de aanvraag wordt verstoord.

1.6.3 Verordening Ruimte Noord-Brabant 2014 (geconsolideerde versie januari 2019)

In de Verordening ruimte 2014 zijn regels opgenomen waarvan de provincie het belangrijk vindt dat die door iedere gemeente worden toegepast bij ruimtelijke besluiten. De thema's in de verordening zijn gebaseerd op de structuurvisie. In de algemene regels (art. 3) is gesteld dat elk plan bij dient te dragen aan de zorg voor het behoud en de bevordering van de ruimtelijke kwaliteit van het daarbij betrokken gebied en de naaste omgeving (art. 3.1). De initiatiefnemer dient te zorgen voor kwaliteitsverbetering in het landschap om daarmee het verlies aan

omgevingskwaliteit te beperken (art. 3.2). Toepassing van deze regeling is vereist ingeval van ruimtelijke ontwikkelingen buiten bestaand stedelijk gebied.

In de verordening zijn ook de 21 cultuurhistorische landschappen benoemd. Binnen deze cultuurlandschappen zijn de meest kenmerkende deelgebieden aangeduid als cultuurhistorische vlak (art. 22). In de CHW2010 worden per vlak specifieke waarden en kenmerken beschreven die conform artikel 7.4 van de verordening planologisch moet worden beschermd (Provincie Noord-Brabant, 2011). De Cultuurhistorische waardenkaart (CHW) 2010 is in april 2016 op kleine onderdelen herzien, waarbij de kaartlagen 'Cultuurhistorische vlakken' en 'Complexen van cultuurhistorisch belang' één op één zijn afgestemd op de meest recente versie van de Verordening ruimte.

1.6.4 Erfgoedbeleid gemeente Altena

Binnen het plangebied is geen specifieke dubbelbestemming aanwezig met betrekking tot cultuurhistorie (Bestemmingsplan gemeente Aalburg, geconsolideerd 2017). Wel geldt er een bouwverbod rondom de bestaande windmolen (molenbiotoop), maar dit heeft alleen betrekking tot gebouwde elementen, niet de ecologische maatregelen die gepland staan voor de Genderensche Uiterwaard.

Binnen de gemeente Altena is de Structuurvisie Land van Heusden en Altena (2012) van kracht. Dit richt zich op de cultuurhistorische pijlers Archeologie, Historische Bouwkunst en Historische Geografie. Rekening houdend met de geplande ingrepen in de Genderensche Uiterwaard is voor het huidige onderzoek alleen Historische Geografie relevant, m.u.v. de voorgenoemde molen. In de structuurvisie wordt gefocust op bepaalde gebieden of bijzondere cultuurhistorische elementen, de Genderensche Uiterwaard valt hier niet onder. Wel zijn er twee (algemene) richtlijnen voor het landschap aan de orde:

Landschap

Voor het niet-stedelijk gebied is het beleid gericht op het duurzaam behouden van de kernwaarden van de natuurgebieden en het landschap. Deze kernwaarden zijn:

- De landschappelijke openheid, gedragen door de grondgebonden landbouw in het centrale deel van het Land van Heusden en Altena;
- De groene dooradering van het landschap in de zone langs de Maas en Merwede, in samenhang met de linten en buurtschappen en uiteraard de dijken;
- Het samenhangend systeem van forten, dijken, waterstructuren, kanalen en inundatiekommen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie;
- De bijzondere structuur van het zoetwatergetijdengebied met de daarbij behorende natuurwaarden;
- De cultuurhistorisch karakteristieke ruimtelijke structuur, gedragen door verkavelingen, waterlopen en landschapsbeplanting, met name waar deze gerelateerd zijn aan de dijken en de oude bewoningsgronden.

Behoud van deze kernwaarden en de differentiatie daarin, is van groot belang voor de gebruiks- en belevingswaarden voor inwoners en bezoekers van de gemeenten. Ruimtelijke dynamiek moet zich voegen in deze kwaliteiten en mag daar geen afbreuk aan doen. De kaders daarvoor worden gegeven in Ruimte voor initiatieven die de kwaliteit versterken. Daar waar de gemeenten vanuit eigendom zelf verantwoordelijk zijn voor inrichting, beheer en onderhoud zullen deze activiteiten maximaal worden afgestemd op het behoud van de kwaliteiten.

De gemeenten maken een onderscheid tussen het primair agrarisch gebied en gemengde plattelandseconomie. Het primair agrarisch gebied betreft het open gebied, de lagergelegen komgronden, waarvan oudsher relatief weinig bebouwing aanwezig is. Deze zone kenmerkt zich door grote percelen, landschappelijke openheid, veelal een goede en rechte wegenstructuur. Er is relatief veel fysieke uitbreidingsruimte en er zijn relatief weinig conflicten tussen gevoelige functies (zoals burgerwoningen) en agrarische bedrijven. De doelstelling voor dit gebied is om de agrarische sector hier te behouden en te versterken. Uitgangspunt is om agrarische bedrijven en ondersteunende bedrijven ruimte te bieden om in te spelen op de ontwikkelingen in de landbouwsector. De regio richt zich niet primair op het toenemen van het aantal bedrijven als wel het concentreren van activiteiten door een kleiner aantal grotere bedrijven. Dit leidt tot concentratie van bebouwing en minder versnippering van het uitgestrekte productiegebied. Gebiedsvreemde activiteiten of activiteiten die niet gebonden zijn aan deze gronden vinden hier bij voorkeur geen plek.

Anderzijds is er het gebied met een gemengde plattelandseconomie, aangeduid middels de zone 'gemengde plattelandseconomie'. Dit omvat het agrarisch gebied, waar ontwikkelmogelijkheden voor een gevarieerde

plattelandseconomie aanwezig zijn, voornamelijk langs de rivieren. Uitgangspunt voor de zone gemengde plattelandseconomie is om op plekken waar een gemengde plattelandseconomie kansrijk is, hiervoor mogelijkheden te bieden.

De twee gebieden onderscheiden zich van elkaar door accentverschillen in de ontwikkelingsmogelijkheden ten aanzien van agrarische en niet-agrarische ontwikkelingen. Hier ontstaat een mix van functies, agrarisch, wonen, werken. De boomteelt is goed vertegenwoordigd. Veel functies zijn hier toegestaan, mits qua maat en schaal passend in de omgeving en uiteraard zonder hinder voor dezelfde omgeving.

Landschapsbeleidsplan

Het landschapsbeleidsplan is gestoeld op twee aspecten: behoud van waarden en ontwikkeling van versterkende structuren.

Onder behoud en versterking van het landschap wordt verstaan:

- Behouden en versterken van gebiedseigen beplanting langs de oude dijken;
- Landschappelijke versterking van lijnvormige structuren als bomenrijen en natuuroevers;
- Behoud en versterking van wegbeplanting;
- Behouden en versterking van blauw/groene dooradering;
- Behoud van openheid in de reeds open delen van de regio;
- Versterking bestaande leefgebied weidevogels;
- Versterking bestaande leefgebied moerasvogels;
- Versterking bestaande leefgebied amfibieën.

Onder ontwikkeling wordt voornamelijk genoemd de versterking van bestaande en aanleg van nieuwe (ecologische) verbindingzones, zowel 'nat' als 'droog'. De gebiedsversterkende maatregelen worden in de bestemmingsplannen buitengebied verder verankerd.

2 Gebiedsanalyse

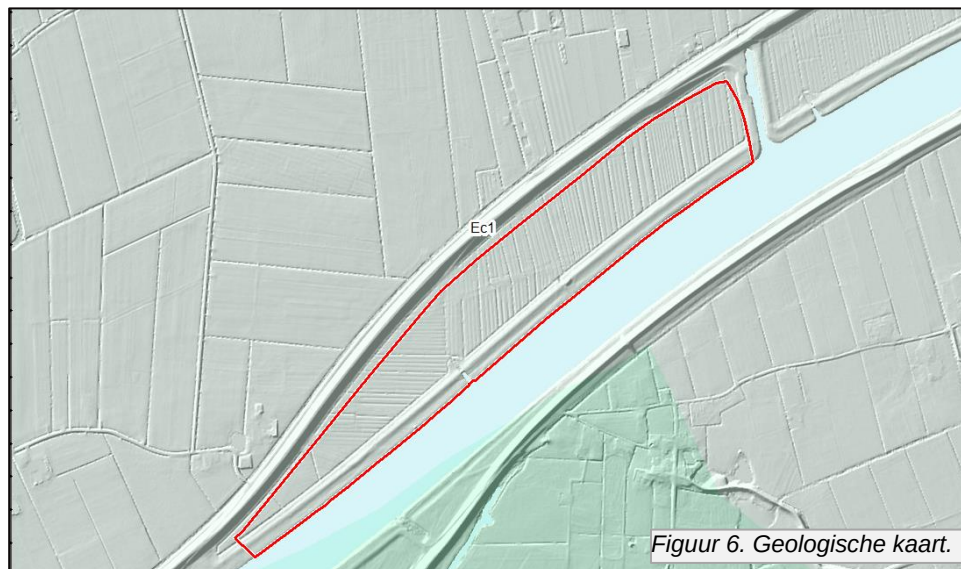
2.1.1 Het landschap

Het plangebied is te vinden in de uiterwaarden van de Bergse Maas en maakt onderdeel uit van de meest recente rivierkleiafzettingen. Deze afzettingen behoren tot de Formatie van Echteld (Ec1). Aangezien het plangebied zwaar vergraven is tijdens de aanleg van de Bergse Maas wordt het aangeduid als 'vergraven vlakte' op de geomorfologische kaart. In hoeverre de uiterwaard is ontgraven wordt in de volgende paragraaf behandeld (Figuur 6 en Figuur 7).

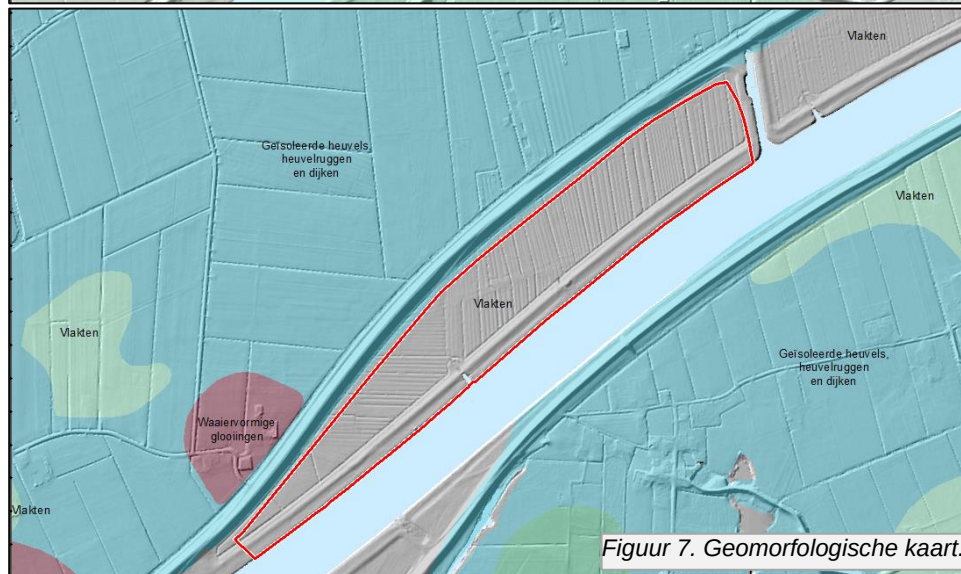
Door de natte omstandigheden onder invloed van de Maas heeft er geen of weinig bodemvorming plaatsgevonden. Binnen het plangebied komen poldervaaggronden voor (Figuur 8). De zuidwestelijke helft van het plangebied betreft een kalkloze poldervaaggrond met zware zavel en lichte klei met profielverloop 5 (Rn95C). Het andere gedeelte van het plangebied is dezelfde bodemtype maar dan met profielverloop 4 (Rn94C).

Diep onder de Formatie van Echteld bevindt zich het Pleistoceen dekzand op een diepte van 3 tot 6 meter onder het maaiveld. Het pleistocene dekzand behoort tot de Formatie van Kreftenheye.

Na afloop van de laatste ijstijd circa 10.000 jaar geleden warmde het klimaat in hoog tempo op. Door het warmere klimaat trad een stijging van de zeespiegel op en verlegden de rivieren zich in een meanderend systeem. De meanderingen zorgden ervoor dat rivieren hoger opslibden en een pakket van beddingen, oevers en kommen vormden in het rivierenland. Langs de geulen van deze rivieren zijn oeverwallen ontstaan die bestaan uit een kleilig zandig pakket. Deze hoger gelegen ruggen waren een aantrekkelijk plek voor bewoning. Net ten noorden van het plangebied raakt de Genderensche Uiterwaard de stroomgordel van Hank (Cohen et al, 2012 en Ellenkamp, 2010). Deze was actief vanaf de Late IJzertijd tot de Vroege Middeleeuwen (van circa 250 voor Chr. tot 820 na Chr.).

Figuur 6. Geologische kaart.

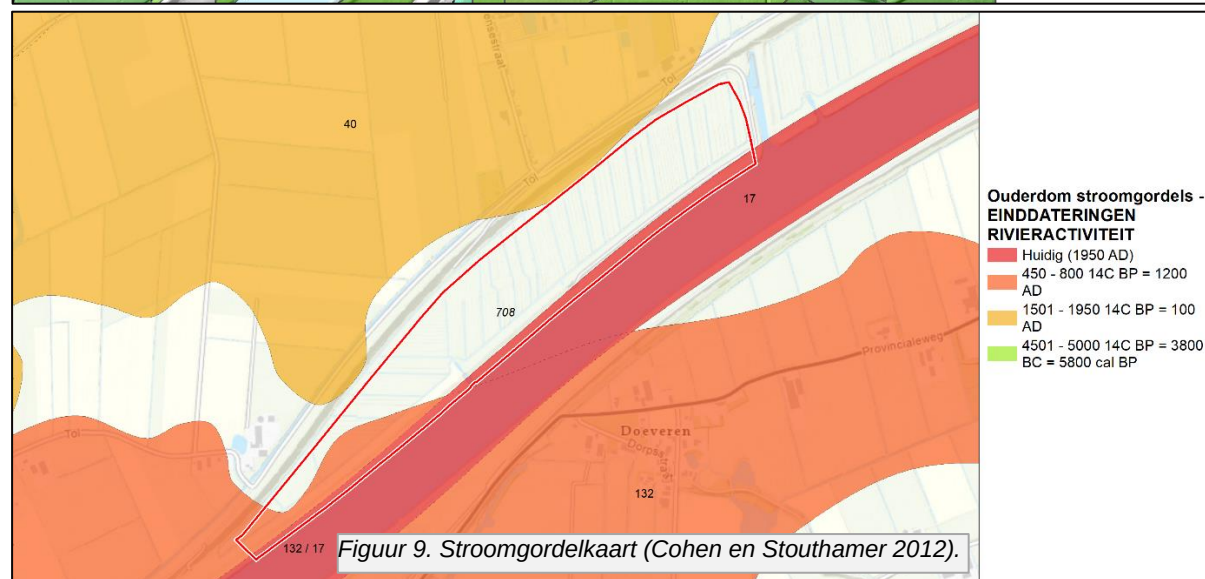
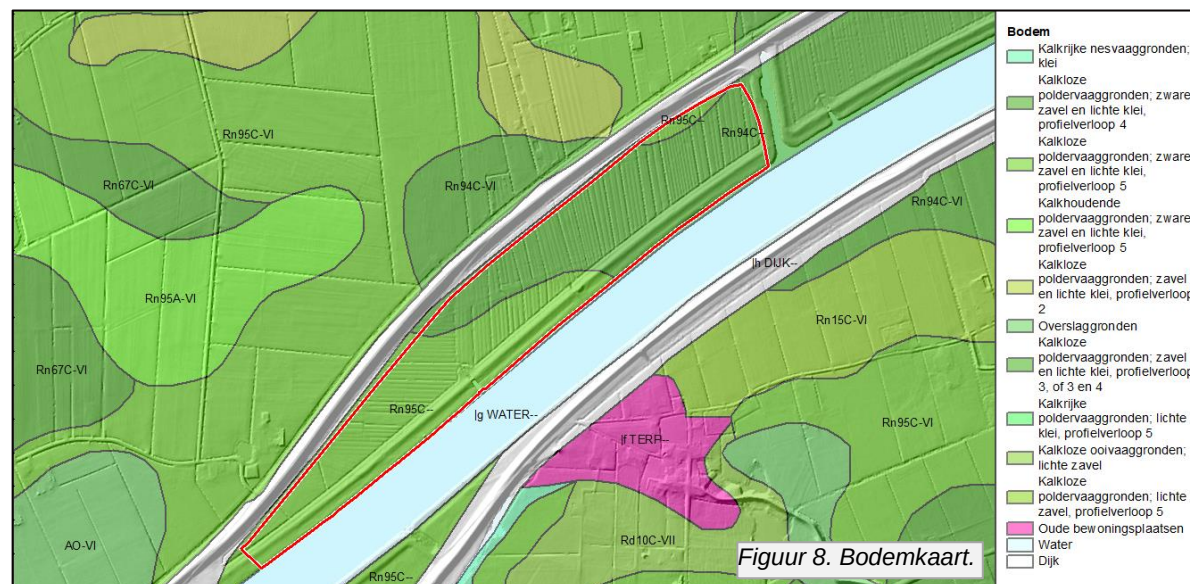

Figuur 7. Geomorfologische kaart.

De laatste actieve stroomgordel binnen het plangebied was een oude tak van de Maas. Deze stroomgordel is ontstaan in de eerste eeuwen van de jaartelling en heeft gefunctioneerd tot aan de afdamming bij Hedikhuizen in de 13de eeuw. Na deze afdamming zijn er restanten van deze tak overgebleven en heeft het de naam het 'Oude Maasje' gekregen. Na verloop van de jaren is het Oude Maasje rond het plangebied verland (Figuur 9).

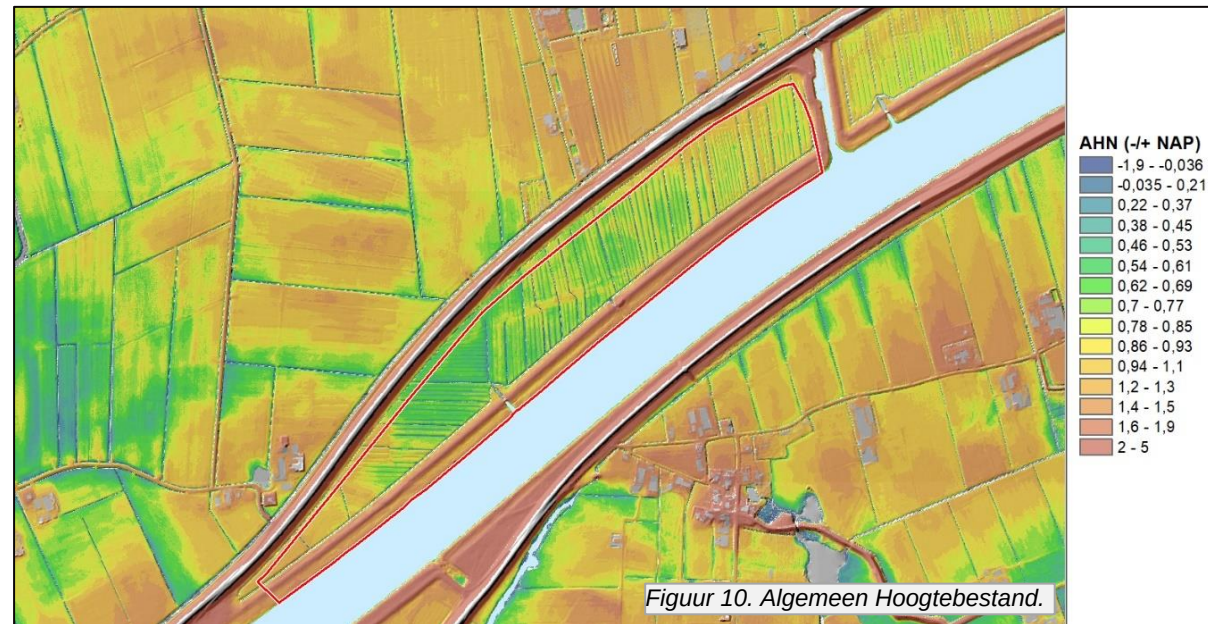
Vanaf de Late Middeleeuwen is de Maas bedijkt door de mens. In de uiterwaarden bleef de invloed van de Maas groot. Daarbij bestond ook het gevaar op dijkdoorbraken waardoor wielen ontstonden. Mede door de mens werd de aanwas van zandbanken gestimuleerd door het aanleggen van wilgenbossen en kribben langs de rivier.

Vanaf 1880 werd begonnen met het graven van de Bergsche Maas. Deze werd in 1904 officieel geopend. In dat jaar werd de Maas loop bij Well afgedamd waardoor de het water direct naar de Amer richting zee kon stromen. Dit leidde ertoe dat de benedenloop van de Maas zich dieper insneed en dat de waterstanden structureel zijn gedaald. De hoogwaterpeilen zijn tegenwoordig 1,5 tot 2 meter lager dan in de 19de eeuw. Door kanalisatiewerken en de vastlegging van het zomerbed van de grote rivieren met kribben en stortsteen komt actieve kronkelwaardvorming nu niet meer voor. Daarnaast zijn overstromingen erg onwaarschijnlijk vanwege de hoge

kade die is aangelegd.

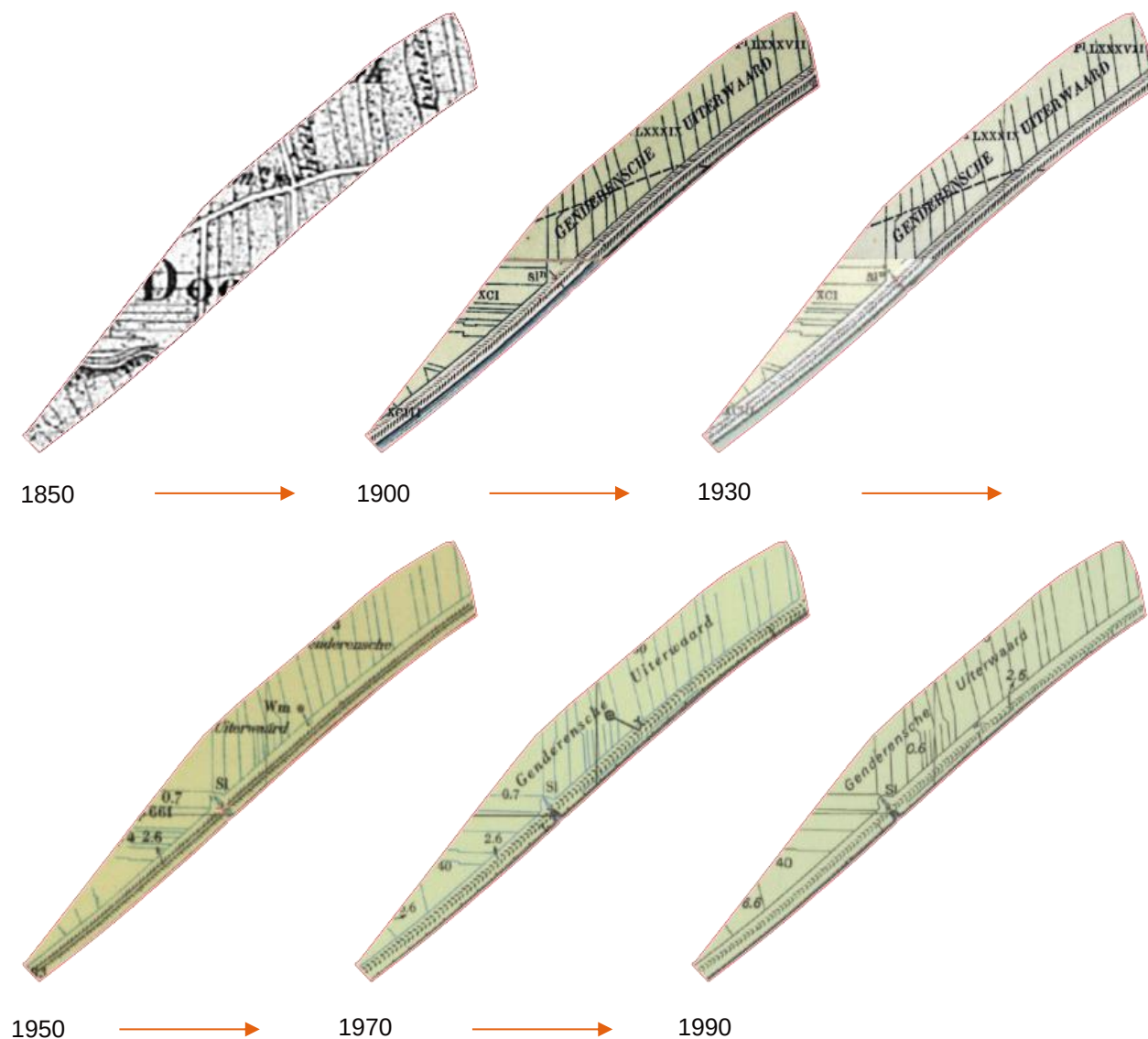
Op de AHN kaart is deze kade goed waar te nemen (Figuur 10). Daarnaast is het microreliëf waar te nemen, met name het uiterste zuiden en noorden zijn hoger gelegen. Tot slot is een relict van de Genderensche Dijk te vinden in het centrum van het plangebied. Alhoewel deze voorkomt op de AHN kaart, tekent zich nauwelijks een verhoging af op het maaiveld ter plekke. De ligging van deze voormalige dijk is wel zichtbaar aan de hand van knikken in de kavelsloten. In het zuiden ligt het maaiveld hoger door toedoen van een dijkdoorbraak (of wiel), in het noorden ligt het gebied mogelijk hoger door aanwezigheid van een fossiele stroomgordel.

2.1.2 Historische ontwikkeling

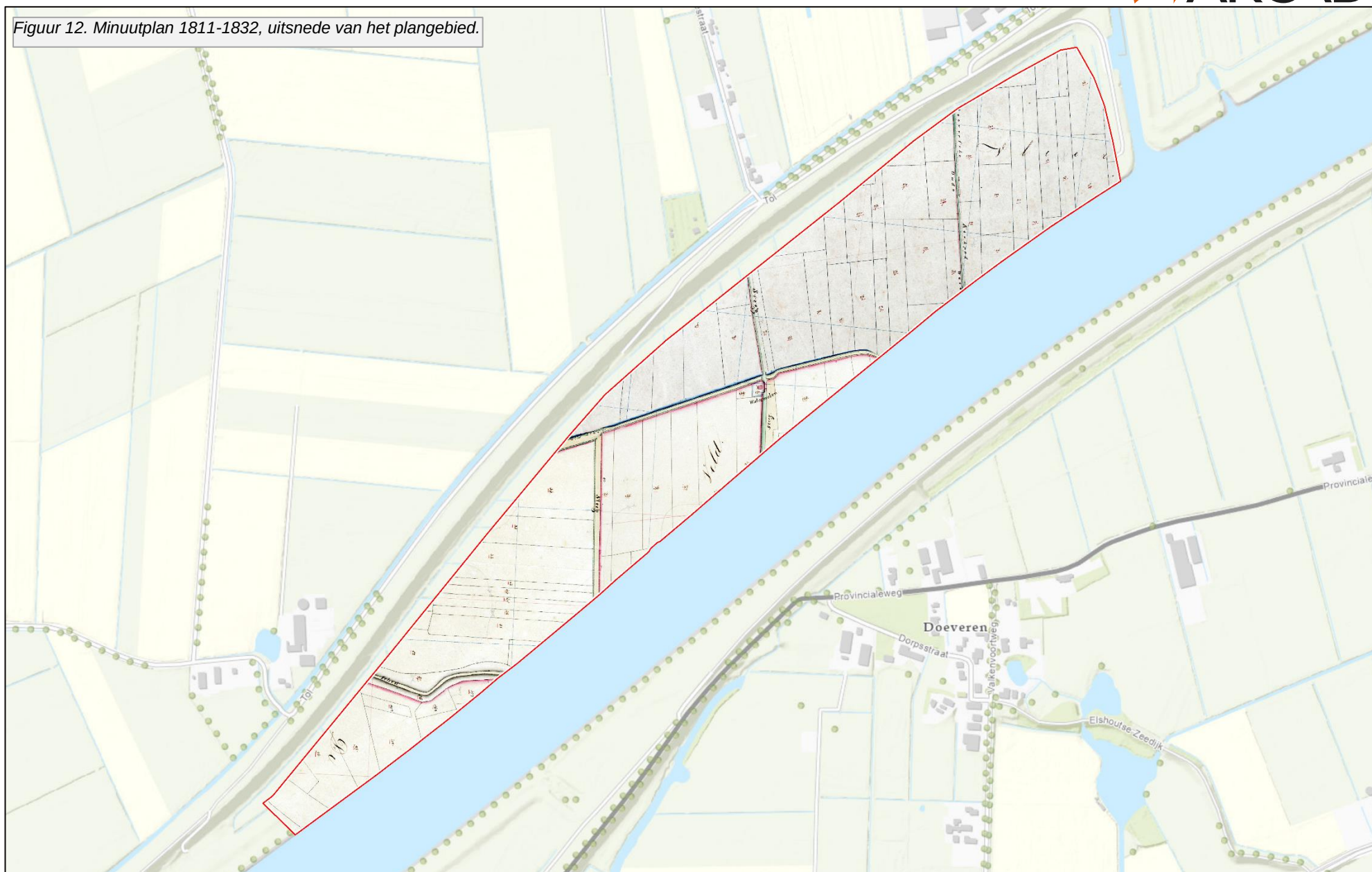
Het plangebied behoorde van oudsher tot het Land van Heusden. De naam Land van Heusden heeft betrekking op de ligging ten opzichte van de stad Heusden met omliggende dorpen. De geografische situering resulteerde in een rechtsgebied en een Heerlijkheid van het land van Heusden. Dit eigendom lag eerst bij een landsheer, zijnde heer van Heusden, later de graaf van Holland en nog weer wat later de Staten van Holland. Deze heerlijkheid gold ook voor het rechtsgebied 'het Land van Altena'. Na verscheidene wisselingen van eigendom in de tijd van de Bataafse Republiek (1795 - 1806) en het Koninkrijk Holland (1806- 1810) zijn het Land van Heusden en Land van Altena opgenomen in 1815 in de provincie Noord-Brabant.

In de 18de en 19de eeuw bevond het plangebied zich te midden van een aantal polders tussen de dorpen Genderen, Doeveren, Gansoyen en Drongelen. De historische topografische kaarten van begin en midden 19^e eeuw geven een beeld van het type percelering dat in de polders aanwezig was (zie Figuur 11). Uit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels behorende bij het Kadastrale Minuutplan 1811-1832, valt af te lezen dat de percelen binnen het plangebied in gebruik waren als hooilanden en moeras (Figuur 12). Door het plangebied hebben twee dijken gelopen. Een dijk in het westen van het plangebied is aangelegd in circa 1200, de Doeverense Dijk. Deze dijk is langs de Oude Maas aangelegd. De kavels van de polders ten noorden van deze dijk zijn langgerekte percelen met sloten. Her en der zijn de langgerekte percelen opgeknipt in korte blokken. De polder ten zuiden van de dijk, genaamd de Oude Waag, heeft een onregelmatige verkaveling met weinig sloten weer. De reden van de verschillende verkavelingen heeft te maken met afzettingen van de rivieren en daardoor de waterhuishouding, de zuidelijke polder had drogere condities dan de polders ten noorden van de dijk. In het midden van het plangebied heeft nog een dijk gelopen, de Genderensche Dijk. Deze dijk is aangelegd in circa 1432 als een compartimenteringsdijk en sluit aan op de Doeverensche Dijk. Zoals aangegeven in de vorige paragraaf is deze dijk nog enigszins waarneembaar op het AHN en aan de hand van het verloop van de kavelsloten (knikken ter plaatse van de voormalige dijk). Tot diep in de 20e eeuw gaf het voormalig tracé van deze dijk de gemeentegrens van Genderen aan.

Figuur 11. Historisch topografische kaarten 1850 - 1990.

Figuur 12. Minuutplan 1811-1832, uitsnede van het plangebied.

Figuur 13. Topografisch Militaire Kaart van 1880.

In de tweede helft van de negentiende eeuw zijn er diverse plannen gemaakt om de waterhuishouding van de benedenrivieren te verbeteren. In 1883 is besloten via de Maasmondwet om een verlenging van de Maas naar de Amer te graven (Wols 2009). In 1888 is men begonnen met de werkzaamheden aan de 24 kilometer lange waterroute, waarna in 1904 'de rivier' werd geopend. De komst van de Bergsche Maas heeft het landschap zeer veranderd. De kavels die nodig waren voor de Bergsche Maas zijn vergraven. De topografische kaart van 1930 geeft de nieuwe structuur weer van de Genderensche Uiterwaard. De Doeversse Dijk en de Genderensche Dijk zijn verdwenen. Men heeft destijds besloten de Bergsche Maas niet als recht kanaal te graven, maar middels zomer- en winterdijken, kades en uiterwaarden een rivier met flauwe bochten te realiseren (Figuur 11).

Op het Minuutplan (1811-1832) is de indeling van het landschap voor het graven van de Bergsche Maas in groot detail waar te nemen. De eerdergenoemde dijken, en enkele zandwegen, staan duidelijk aangegeven. Deze elementen, samen met een voorganger van de huidige molen, zijn verdwenen aan het begin van de 20^e eeuw. De authentieke percelering is min of meer bewaard gebleven, al lijken sommige sloten opnieuw gegraven te zijn. Als men de Topografisch Militaire Kaart van 1880 (Figuur 13) vergelijkt met de huidige topografie, is te zien dat de authentieke percelering in de Genderensche Uiterwaard beter bewaard is gebleven dan de directe omgeving. Hier zijn de kavels vergroot en de meeste sloten/greppels verdwenen.

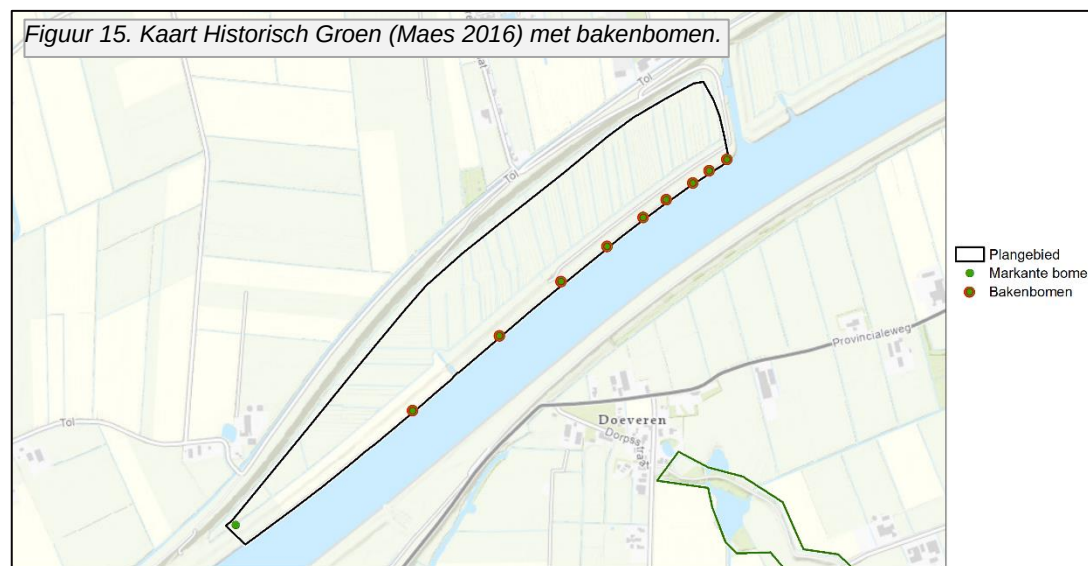
Na de aanleg van de Bergsche Maas is de Genderensche Uiterwaard in gebruik genomen als weide en overloopgebied van de Maas. Door de komst van de Bergsche Maas in 1904 werd het Land van Heusden gesplitst. De bovenliggende dorpen van de Bergsche Maas voelden zich meer verwant bij het Land van Altena. Sindsdien is er sprake van Land van Heusden en Altena.

3 Cultuurhistorische waardenkaarten

Uit het voorgaande bureauonderzoek van deze locatie (de Jong en Van Oosterhout, 2019) is gebleken dat er twee waardenkaarten met betrekking tot cultuurhistorie aanwezig zijn: de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Brabant (provincie Noord-Brabant 2006; herziening 2016, Figuur 14) en de kaart Historisch Groen (Maes 2016, Figuur 15). Er zijn geen gemeentelijke kaarten aanwezig, al staat dit wel in de planning voor de gemeente Altena (Erfgoedverordening 2019).

Op de provinciale kaart valt het plangebied geheel binnen het Land van Heusden en Altena, een regio van provinciaal cultuurhistorisch belang. In het grotere gebied is een markant onderscheid te zien tussen het oostelijke deel en de jongere polders in het westen. In het oosten is een duidelijke afwisseling van hoger gelegen oeverwallen en donken en lagergelegen komgebieden. De inrichting en het gebruik zijn hier nadrukkelijk aan aangepast. In het westen liggen veel vlakke polders die vanaf de zeventiende eeuw zijn bedijkt.

Het Land van Heusden en Altena maakt onderdeel uit van het jonge rivierkleilandschap met hogere oeverwallen langs de rivieren en lager gelegen open komgebieden in het binnenland. Het buitendijkse uiterwaardengebied overstroomt jaarlijks. Het gebied wordt aan drie zijden begrensd door de rivieren Nieuwe Merwede, Bergsche Maas en Afgedamde Maas. In de lagergelegen komgebieden in het oosten van het gebied ontbreekt de bebouwing grotendeels. De hoger gelegen delen van het land worden vanouds gebruikt als akkers en boomgaarden. De natte komgebieden zijn grotendeels als grasland in gebruik. Vroeger lag het Land van Heusden en Altena relatief geïsoleerd ten opzichte van de infrastructuur. Hierdoor kent het gebied geen omvangrijke verstedelijking.

Langs de oevers van de rivieren ligt een kralenketting van (kerk-) dorpen. Binnen deze kralenketting is een duidelijk verschil in dynamiek. De dorpen langs de Afgedamde Maas en de Nieuwe Merwede liggen op zeer korte afstand van elkaar en grenzen direct aan de rivieren. Op enkele plaatsen zijn dorpen samengesmolten tot één stedelijk gebied (Rijswijk-Giessen en Wijk en Aalburg). De dorpen langs de Bergsche Maas, met o.a. de Genderensche Uiterwaard, zijn kleiner en hebben veelal nog hun oorspronkelijke structuur. In het kader van ruilverkaveling in de tweede helft van de vorige eeuw is in het grootste deel van de regio een rationele percelering aangebracht en zijn diverse nieuwe boerderijen gebouwd buiten de dorpen (Provincie Noord-Brabant 2006; herziening 2016). De Genderensche Uiterwaard is in dit opzicht uniek omdat de kavelstructuur grotendeels intact is.

Op de kaart van Maes (2016) is geen historisch groen waarneembaar, op een solitaire Canadapopulier na. Deze markante boom zou in het uiterste zuiden van het plangebied voorkomen, maar is niet teruggevonden op huidige luchtfoto's of tijdens de veldinspectie. Alhoewel geen onderdeel van de kaart van Maes, zijn de bakenbomen hier ingetekend. Direct langs de oever staan negen van deze bomen, allen Canadapopulieren. Tijdens de kanalisering van de Nederlandse rivieren aan het begin van de vorige eeuw werden bakenbomen (populier en es) geplaatst ter begeleiding van het scheepvaartverkeer. In meer recente jaren zijn veel bakenbomen gekapt of vergaan, wat de overgebleven exemplaren een bijzondere status geeft. Wel zijn er veel nieuwe bomen geplant ter opvulling van de oevers, maar deze zijn direct te herkennen aan hun kleine formaat en zijn meestal van een andere soort. Deze bomen, ook aanwezig langs de oever van de Genderensche Uiterwaard mogen niet gerekend worden tot de authentieke bakenbomen.

4 Erfgoedinventarisatie

Op basis van hoofdstuk 2 en 3 kan worden vastgesteld dat er zich binnen het plangebied elementen met erfgoedwaarde bevinden. Deze elementen worden ook beschreven in de cultuurhistorische waardentabel zoals te vinden in paragraaf 1.5.3. Daarnaast zijn deze elementen geïnventariseerd en gewaardeerd tijdens een veldinspectie

In deze rapportage is verder ingezoomd op de erfgoedwaarden in het plangebied zelf. Het aanwezige erfgoed binnen het plangebied kan worden onderverdeeld in vierhema's. Het betreffen de authentieke perceelstructuur, de Kade langs de Bergsche Maas, de bakenbomen en de schrikmolen.

Perceelsstructuur

De authentieke perceelgrenzen zijn in de Genderensche Uiterwaard herkenbaar als diepe sloten of ondiepe, niet-watervoerende greppels (Figuur 16). De locaties van deze sloten en greppels komen grofweg overeen met de Kadastrale Minuutplannen van deze locatie uit het begin van de 19^e eeuw. Het is dus zeker dat deze scheidingen stammen uit de 19^e eeuw maar het is mogelijk dat deze veel ouder zijn, met een mogelijk Middeleeuwse oorsprong.

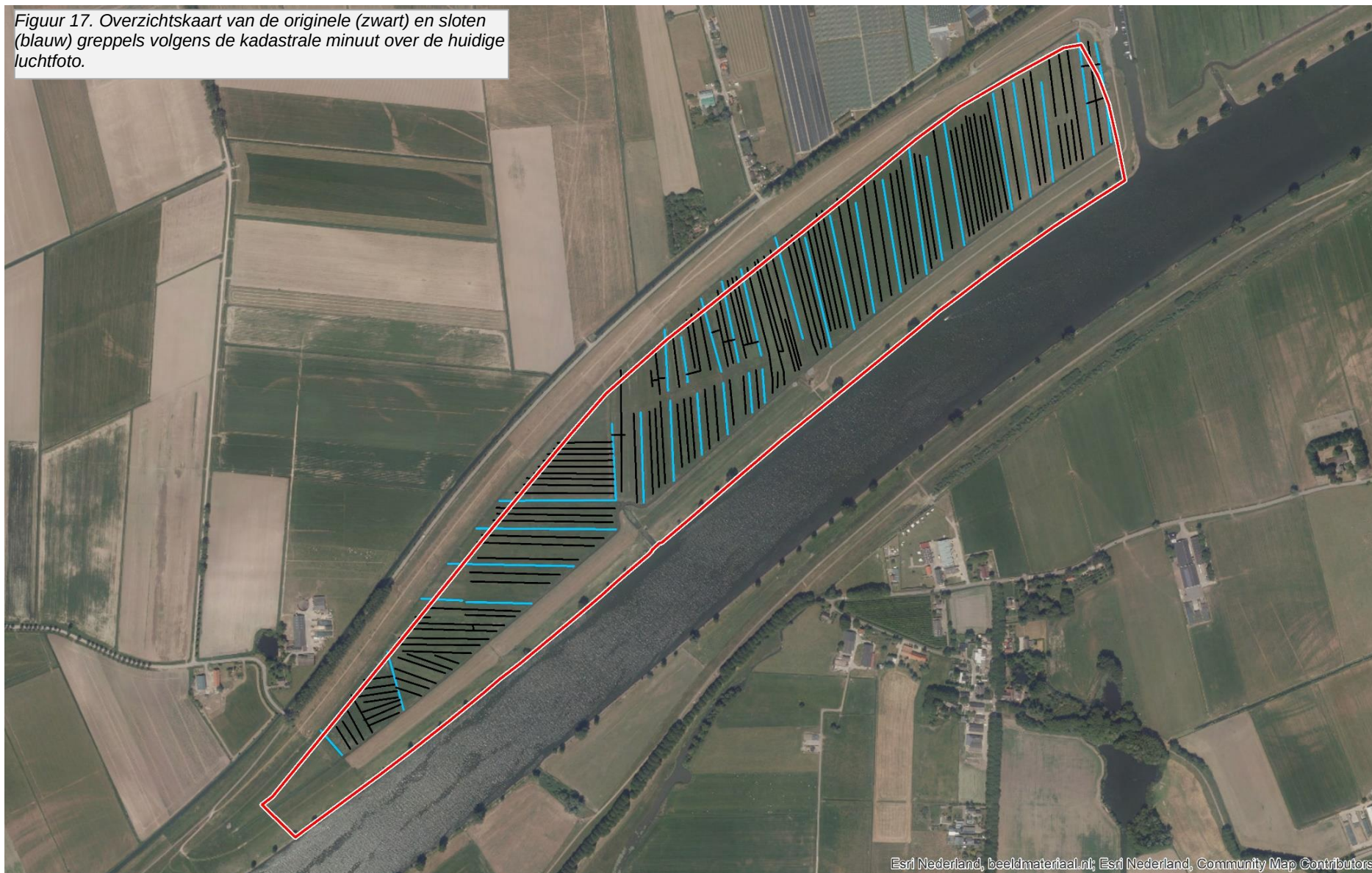
In het gebied lijkt geen ruilverkaveling plaatsgevonden te hebben, wel is er schaalvergroting van de kavels toegepast. De grote (watervoerende) sloten, hoogstwaarschijnlijk originele elementen, zijn perceelscheidingen die de vergroting doorstaan hebben. De ondiepe (droge) greppels zijn dichtgegooid en/of vergraven sloten. Deze greppels hebben zodanig geen authentieke functie meer, maar stellen wel de relictten voor van de voormalige perceelscheidingen. Tot slot zijn er zonder twijfel nieuwe delen sloten en greppels aangelegd, omdat de dijken en zandwegen die ooit het gebied doorkruisten zijn verwijderd. Om de scheidingen aan weerszijden hiervan aan te laten sluiten moesten nieuwe verbindingen worden gegraven. Dit is bijvoorbeeld te zien bij het overblijfsel van de loop van de Genderensche Dijk.

Op de volgende pagina is een overzicht van deze greppels en sloten weergegeven op de huidige topografische kaart.

Figuur 16. De perceelstructuur (veldbezoek Arcadis 17-03-2022).

Figuur 17. Overzichtskaart van de originele (zwart) en sloten (blauw) greppels volgens de kadastrale minuut over de huidige luchtfoto.

Esri Nederland, beeldmateriaal.nl; Esri Nederland, Community Map Contributors

Kade Bergse Maas

Langs de gehele Bergsche Maas is een kade aangelegd, deels als zomerdijk en deels als wegtracé (Figuur 18). Langs de oever van het noordelijke gedeelte van de Uiterwaard loopt een zandpad die leidt naar de Schrikmolen. Alhoewel de kade doorloopt in het zuidelijke gedeelte van de Uiterwaard, is deze niet voorzien van een pad. De winterdijk die hoort bij dit tracé ligt net westelijk buiten het plangebied.

Zoals te zien op de Provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart is dit gehele tracé aangeduid als historische geografie met een hoge waarde. De kade heeft met name een infrastructurele functie om de oeverzone van de uiterwaarden bereikbaar te houden. Dit element is even oud als de Bergsche Maas zelf.

Figuur 18. De kade langs de Bergsche Maas (veldbezoek Arcadis 17-03-2022).

Bakenbomen

Direct langs de oever staan negen bakenbomen, met name langs de noordzijde van de Uiterwaard (Figuur 19 en Figuur 20). Tijdens de kanalisering van de Nederlandse rivieren aan het begin van de vorige eeuw werden bakenbomen (Canadapopulier en es) om de 110 meter geplaatst ter begeleiding van het scheepvaartverkeer. In meer recente jaren zijn veel bakenbomen gekapt, vergaan of vervangen door moderne (mechanische) baken, wat de overgebleven exemplaren een bijzondere status geeft. Wel zijn er veel nieuwe bomen geplant ter opvulling van de oevers, maar deze zijn direct te herkennen aan hun kleine formaat en zijn meestal van een andere soort. Deze bomen, ook aanwezig langs de oever van de Genderensche Uiterwaard mogen niet gerekend worden tot de authentieke bakenbomen.

Figuur 19. Individuele bakenboom (veldbezoek Arcadis 17-03-2022).

Figuur 20. Bakenbomen en nieuwe aanplant langs de oever van het plangebied (veldbezoek Arcadis 17-03-2022).

De Schrikmolen

Zoals te zien op het Minuutplan kwam aan het begin van de 19^e eeuw een molen voor binnen het plangebied. Het lijkt erop dat door de aanleg van de Bergse Maas deze molen is verdwenen en er een schrikmolen voor in de plaats is gekomen. Dit betreft een Rijksmonumentale schrikmolen, bouwjaar 1917 (monumentnummer 521012, Figuur 21). De schrikmolen en zijn voorganger staan niet beschreven in de Molendatabase.

De hoge cultuurhistorische waarde is toegeschreven op basis van de betekenis voor de historische windmolenconstructie uit de eerste helft van de 20ste eeuw als voorbeeld van aanpassing van nieuwe technische ontwikkelingen uit Amerika in de waterbemaling en als industrieel-archeologisch belang. Het object heeft historische waarde als uiting van de vroegere zorg voor de waterhuishouding in het door de Maas en Bergsche Maas bepaalde landschap rond Aalburg en Genderen. De hoge molen is door zijn bijzondere constructie en eenzame ligging op de zomerdijk een dominant herkenningspunt in het rivierlandschap ten zuiden van Genderen en heeft daardoor een hoge ensemblewaarde.

Tijdens de veldinspectie werd de molen in topconditie aangetroffen, mede door de restauratie in 2009. De molen vervult nog steeds zijn oorspronkelijke functie.

Figuur 21. De schrikmolen (veldbezoek Arcadis 17-03-2022).

5 Erfgoed waardering

De in het vorige hoofdstuk geïnventariseerde elementen worden gewaardeerd met behulp van een integrale erfgoedwaarderingsmethodiek, gebaseerd op de Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Projectbureau Belvédère, 2008). In de erfgoedwaardering gaan we uit van een aantal kwaliteiten, namelijk de beleefde kwaliteit (valt er iets aan te beleven?), de fysieke kwaliteit (verkeert het in goede staat?) en de inhoudelijke kwaliteit (wat vertelt het over het verleden?). Voor elke kwaliteit wordt een score op de schaal 1 tot 3 toegekend (1=indifferent, 2=positief, 3=hoog).

De mate van aan- of afwezigheid van deze kwaliteiten wordt bepaald aan de hand van een aantal criteria (zie Tabel 1). Een indifferente waarde houdt in dat het element een erfgoedwaarde bezit, maar dat het element van minder belang is voor de structuur en/of betekenis van het gebied. Elementen met een positieve waarde zijn elementen die van belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied. Elementen met een hoge waarde zijn van essentieel belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied. De scores zeggen iets over welke kwaliteiten het element wel en niet bezit en waar kansen liggen voor benutting, versterking of verbetering.

Bij de waardering is eveneens een verdeling gemaakt tussen de verschillende thema's uit de inventarisatie. De waardering van de verschillende cultuurhistorische elementen is te vinden in Tabel 3 tot en met Tabel 6.

Tabel 3. Erfgoedwaardering perceelstructuren.

Criterium:	Beleefde kwaliteit			Fysieke kwaliteit		Inhoudelijke kwaliteit				Totaalscore:
	Zichtbaarheid	Herinnerbaarheid	Gebruikerswaarde	Gaafheid	Conservering	Zeldzaamheid	Informatiewaarde	Ensemblewaarde	Representativiteit	
Toegekende waarde na inventarisatie en analyse:	3	2	3	2	3	2	2	2	3	Hoge waarde
Toelichting:	Oorspronkelijke (laatmiddeleeuwse?) verkavelingspatroon nog zichtbaar, maar niet alle kavelsloten meer in gebruik/aanwezig.			Bijbehorende dijken, zandwegen en grote weteringen zijn niet meer aanwezig		Onderdeel van laatmiddeleeuwse bedijking en ontginning van het midden Nederlandse rivierengebied. De landbouwarealen in de directe omgeving zijn hevig onderworpen aan ruilverkavelingen. In de Genderensche Uiterwaard lijkt dit grotendeels niet het geval te zijn, wat het een hogere regionale waarde geeft.				Totaal score: 3
	Oorspronkelijke (laatmiddeleeuwse) ontginningsblokken zijn doorsneden door Bergsche Maas.			Oorspronkelijke verkavelingspatroon nog zichtbaar, maar niet alle kavelsloten meer in gebruik/aanwezig.						
	Gemiddelde score: 3			Gemiddelde score: 3		Gemiddelde score: 2				

Tabel 4. Erfgoedwaardering Kade Bergsche Maas.

Criterium:	Beleefde kwaliteit			Fysieke kwaliteit		Inhoudelijke kwaliteit				Totaalscore:
	Zichtbaarheid	Herinnerbaarheid	Gebruikerswaarde	Gaafheid	Conservering	Zeldzaamheid	Informatiewaarde	Ensemblewaarde	Representativiteit	
Toegekende waarde na inventarisatie en analyse:	2	2	1	3	2	1	1	1	1	Positieve waarde
Toelichting:	De kade is nog zichtbaar als verhoging in het landschap, maar niet in het oog springend. Het lijkt vooral een functie te hebben als toegangsweg tot het gebied en de schrikmolen. Gezien de lage ligging is een waterkerende functie onwaarschijnlijk. De Kade herinnert aan de aanleg van de Bergsche Maas.			De kade en de fysieke staat hiervan is nauwelijks veranderd sinds de aanleg in 1904.		De kade heeft geen bijzondere inhoudelijke kwaliteit gezien de jonge datering en missende voorbeeldwaarde van dit element.				Totaal score: 2
	Gemiddelde score: 2			Gemiddelde score: 3		Gemiddelde score: 1				

Tabel 5. Erfgoedwaardering Bakenbomen.

Criterium:	Beleefde kwaliteit			Fysieke kwaliteit		Inhoudelijke kwaliteit				Totaalscore:
	Zichtbaarheid	Herinnerbaarheid	Gebruikerswaarde	Gaafheid	Conservering	Zeldzaamheid	Informatiewaarde	Ensemblewaarde	Representativiteit	
Toegekende waarde na inventarisatie en analyse:	2	3	1	2	2	2	2	2	3	Positieve Waarde
Toelichting:	De bakenbomen zijn zichtbare overblijfselen die herinneren aan het binnenvaartse scheepsverkeer in de 20 ^e eeuw, voor de introductie van mechanische baken. De bomen hebben daarom tegenwoordig geen functie meer als baken.			In de loop van de 20 ^e eeuw zijn veel bakenbomen verwijderd of afgestorven. Zo ook in de Genderensche Uiterwaard, waar slechts 9 originele bomen staan. De lege gaten zijn later opgevuld met nieuwe aanplant, maar deze mogen niet gerekend worden tot de bakenbomen.		De bakenbomen zijn niet zeldzaam in Nederland, maar worden wel steeds schaarser. Vele gemeenten en provincies wensen de bomen te behouden. De bomen vervullen nu een ecologische functie.				Totaal score: 2
	Gemiddelde score: 2			Gemiddelde score: 2		Gemiddelde score: 2				

Tabel 6. Erfgoedwaardering de Schrikmolen.

Criterium:	Beleefde kwaliteit			Fysieke kwaliteit		Inhoudelijke kwaliteit				Totaalscore:
	Zichtbaarheid	Herinnerbaarheid	Gebruikerswaarde	Gaafheid	Conservering	Zeldzaamheid	Informatiewaarde	Ensemblewaarde	Representativiteit	
Toegekende waarde na inventarisatie en analyse:	3	3	2	3	3	3	3	3	3	Hoge Waarde
Toelichting:	Zeer prominent bouwwerk in de uiterwaard. Herinnert aan de regulering van de waterhuishouding in het gebied en vervult deze functie met tussenpozen nog steeds. Rijksmonument.			Recent gerestaureerd, in uitstekende conditie.		Een van de weinige windmolens in Amerikaanse stijl uit het begin van de 20 ^e eeuw, zeer markant punt in het landschap en actief onderdeel van het gebied. Rijksmonument.				Totaal score: 3
	Gemiddelde score: 3			Gemiddelde score: 3		Gemiddelde score: 3				

6 Conclusie

De maatregel Genderensche Uiterwaard betreft de realisatie van getijdenkreken, rietmoerassen en ooibossen. Bij de uitvoering van de voorgenomen ontwikkelingen zullen erfgoedwaarden worden verstoord. Dit document betreft een cultuurhistorische inventarisatie en waardering van de nog zichtbare elementen binnen het plangebied. Daarbij worden historische waarden en risico's voor cultuurhistorische elementen in kaart gebracht zodat aanbevelingen kunnen worden gedaan met betrekking tot de omgang met cultuurhistorie in het ontwerp. Binnen het plangebied gelden geen beleidsmatige verplichtingen op cultuurhistorische elementen.

Welke erfgoedelementen vormen de kenmerkende, identiteitsbepalende waarden in het plangebied?

In het plangebied komen enkele, soms samenhangende, erfgoedelementen voor. Dit is de authentieke perceelsstructuur, de bakenbomen, de Bergsche Kade en de Schrikmolen. De oude percelering komt voor als diepe sloten die hun originele functie behouden hebben en greppels die voorheen sloten waren, maar zijn verland of dichtgegroid bij het verliezen van hun functie. Op basis van het historisch kaartmateriaal moet deze percelering minimaal sinds de 19^e eeuw aanwezig zijn, als is een laatmiddeleeuwse oorsprong niet onwaarschijnlijk. Het gebied is bedijkt en ingericht in de late middeleeuwen. Na aanleg van de Bergsche Maas in 1904 zijn de landbouwarealen buiten het plangebied hevig onderworpen aan ruilverkavelingen. In de Genderensche Uiterwaard lijkt dit grotendeels niet het geval te zijn, al zijn de percelen wel iets vergroot. De resten hiervan zien we terug in het huidige landschap. De (grotendeelse) intactheid van het authentieke kavelsysteem geeft het plangebied een hogere regionale waarde.

De bakenbomen zijn in de jaren '30 van de 20^e eeuw aangeplant om het scheepsverkeer langs de Bergsche Maas te begeleiden. Na introductie van mechanische baken verloren zij hun functie en sterven langzaam uit als gevolg. De soort die hiervoor gebruikt werd was populier of es, binnen het plangebied zijn Canadapopulieren gebruikt. Langs de oever van het plangebied zijn 9 originele bakenbomen te vinden. Er zullen er meer gestaan hebben, maar deze zijn verdwenen. De lege gaten zijn opgevuld met nieuw aangeplante bomen, deze mogen niet gerekend worden tot de authentieke bakenbomen.

Tijdens de aanleg van de Bergsche Maas is meteen een nieuwe kade aangelegd, deels als zomerdijk en deels als wegtracé. De kade is belangrijk voor het bereiken van het gebied en de Schrikmolen.

In de Genderensche Uiterwaard heeft minimaal sinds de 19e eeuw een molen gestaan om de waterhuishouding van het gebied te reguleren. Deze is in 1917 vervangen door een schrikmolen naar Amerikaans model. De molen is een Rijksmonument vanwege de uniekheid en vervult nog steeds zijn oorspronkelijke functie. In 2009 is de molen compleet gerestaureerd.

Wat is de waarde van de cultuurhistorische elementen in de Genderensche Uiterwaard?

Het aanwezige erfgoed binnen het plangebied kan worden onderverdeeld in deze vier elementen. Deze elementen behoren elk tot een specifieke periode waarbij het gebied op een bepaalde manier was ingericht. De eerste periode was het bedijkt en geperceleerd landbouwgebied, wat sinds de late middeleeuwen deze regio domineerde. Hier kwam verandering in aan het begin van de 20^e eeuw toen het gebied werd doorsneden door de Bergsche Maas, maar toch zijn oude indeling min of meer behield. De nieuwe elementen zoals de kade, bakenbomen en de Schrikmolen werden aangelegd in deze periode, oude elementen zoals dijken, zandwegen en weteringen verdwenen. De geplande ecologische inrichting zal in wezen een derde periode voor het landschappelijk gebied betekenen.

Middels de cultuurhistorische waardering zijn deze elementen individueel gewaardeerd op beleefde, fysieke en inhoudelijke kwaliteit:

- De perceelsstructuur heeft een hoge waardering gekregen. Dit cultuurhistorisch element heeft hoog gescoord op beleefde kwaliteit en fysieke kwaliteit.
- Het Bergsche Kade heeft een positieve waardering gekregen. Dit cultuurhistorisch element scoorde het hoogste op fysieke kwaliteit
- De bakenbomen heeft een positieve waardering gekregen. Deze cultuurhistorische elementen scoorden het hoogst op beleefde kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit.
- De Schrikmolen heeft een hoge waardering gekregen. Als Rijksmonument komt het niet als verrassing dat de molen hoog scoort op alle beoordelingscriteria.

Waar liggen de kansen en risico's voor erfgoed binnen het plangebied? En welke aanbevelingen worden gedaan voor behoud?

De gelaagdheid van het cultuurhistorische landschap geeft dit gebied lokaal en regionaal een unieke waarde. De individuele elementen zijn relictten van meerdere periodes die nu samen voorkomen in het uiterwaardengebied. De geplande ingrepen in de vorm van getijdenkreeken, rietzones en ooibossen kunnen deze zichtbare gelaagdheid en inrichting wegvegen. Zoals eerder aangegeven zullen de nieuwe ingrepen in feite wel een nieuwe laag toevoegen aan het landschap in relatie tot waterbeheer.

De Schrikmolen, als Rijksmonument, is als enige element meegenomen in de huidige ontwerptekening. Daarnaast is het waarschijnlijk dat de Bergsche Kade behouden wordt om het gebied te ontsluiten. De bakenbomen en authentieke verkaveling lopen dus gevaar om te verdwijnen. Alhoewel de bestaande sloten en greppels niet meteen vergraven zullen worden bij aanleg van riet en bos, is de kans wel groot dat na verloop van tijd verlanding optreedt. Gezien de bijzondere waarde van het gebied, grotendeels door de percelering, wordt aangeraden om deze oude structuur mee te nemen in het definitieve ontwerp. Zo kan de nieuwe laag toegevoegd worden aan het landschap, terwijl de historische lagen opnieuw behouden worden en beleefbaar blijven. De vuistregel is dat zoveel mogelijk cultuurhistorische elementen meegenomen worden in het ontwerp, indien mogelijk. Op de locatie van de bakenbomen blijft een dunne strook grond aanwezig, er is daarom geen reden om de bakenbomen te verwijderen.

Dit rapport zal worden voorgelegd aan de provincie Noord-Brabant en de gemeente Altena. Zij kunnen van de getrokken conclusies en aanbevelingen afwijken.

Bronnen

Literatuur

Cohen, K.M., E. Stouthamer, H.J. Pierik en A.H. Geurts, 2012: Rhine-Meuse Delta Studies' Digital Basemap for Delta Evolution and Palaeogeography. Dept. Physiscal Geography. Utrecht University. Digital Dataset.

Provincie Noord-Brabant, 2011. Gebiedspaspoorten. Uitwerking Structuurvisie ruimtelijke ordening.

Provincie Noord-Brabant, 2014. Structuurvisie ruimtelijke ordening.

Provincie Noord-Brabant, 2014. Verordening ruimte.

Stiboka, 1993. Bodemkaart van Nederland 1:50000, Wageningen.

Stiboka, 1987. Geomorfologische kaart van Nederland 1:50000, Wageningen.

Maes, B., 2016. Atlas van het landschappelijk groen erfgoed van Nederland Cultuurhistorisch waardevolle bossen, houtwallen en heggen, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

Kaarten en online

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);

Atlas van het landschappelijk groen erfgoed van Nederland;

Bodemkaart Nederland (1:50:000); Alterra;

Brabants historisch informatie centrum (BHIC), zoals artikel Bergse Maas door Rien Wols, 2009;

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed;

www.landschapinnederland.nl/

www.topotijdreis.nl

www.ruimtelijkeplannen.nl/

www.dinoloket.nl/

Rijksmonumentenregister: <https://cultureelerfgoed.nl/monumentenregister>.

https://www.gemeentealtena.nl/bekendmakingen/bekendmaking?tx_windgvop_windgvop%5Bpublication%5D=100&chash=9fe16a7d804c1ad7c3cea16a958dfde6

<https://www.molendatabase.nl/>

Colofon

CULTUURHISTORISCHE WAARDERING
VERGRAVEN GENDERENSCH E UTERWAARD [GTM_233_R]
KRW-ZN DP-2 WP-5.1.8

KLANT

Rijkswaterstaat

AUTEUR

Arcadis

PROJECTNUMMER

30069107

ONZE REFERENTIE

D10054173:76

DATUM

9 september 2022

STATUS

Definitief

GECONTROLEERD DOOR

Arcadis

VRIJGEGEVEN DOOR

Arcadis

Over Arcadis

Arcadis is de leidende wereldwijd opererende ontwerp- en consultancyorganisatie op het gebied van de natuurlijke en gebouwde omgeving. Wij helpen onze klanten en de maatschappij met doeltreffende, duurzame en digitale oplossingen. Wij zijn met 36.000 mensen actief die in ruim zeventig landen meer dan €4,2 miljard aan omzet genereren. Wij helpen UN-Habitat met onze mensen, die kennis en expertise leveren om de moeilijke leefomstandigheden te verbeteren in gebieden die lijden onder de gevolgen van klimaatverandering.

www.arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland

T [+31 \(0\)88 4261 261](tel:+3120884261261)

Arcadis. Improving quality of life

Volg ons op

[Arcadis](https://www.linkedin.com/company/arcadis)

[arcadis_nl](https://twitter.com/arcadis_nl)

[ArcadisNetherlands](https://www.facebook.com/ArcadisNetherlands)